

КОМПЛЕКТУЄМО МЕТОДИЧНИЙ КАБІНЕТ

Основи комунікативних умінь, що є складовою загальної культури особистості, закладаються та формуються в процесі спілкування дитини з оточенням у доступних їй видах діяльності. Одне з чільних місць серед таких видів діяльності посідає трудова. Які ж прийоми й методи залучення дітей до праці доцільно застосовувати батькам та педагогам, аби ця діяльність була невимушеною і приносила задоволення як дітям, так і дорослим?

Ганна БЕЛЕНЬКА,
заступник з наукової роботи
директора Педагогічного
інституту Київського
університету імені Бориса
Грінченка, д-р пед. наук

Формуємо комунікативні навички в праці

Спілкування — це необхідне вміння людини, що забезпечує її успішне існування в соціумі: дає змогу обмінюватися інформацією, узгоджувати взаємодію та досягати взаєморозуміння з оточенням. Спілкування сприяє розширенню контактів особистості і, як наслідок, — пізнанню людини людиною.

У немовлят необхідність спілкуватися з людьми, які їх оточують, виникає на основі фізіологічних та психологічних потреб, які задовольняють найближчі дорослі. У дітей раннього віку **основою спілкування є спільна діяльність.**

Розуміючи важливість і значущість спілкування дитини з іншими дітьми, зазначимо, що перші уроки побудови взаємодії з оточенням їй надають дорослі. Витоки всіх досягнень дитини лежать у площині родинного кола і залежать, насамперед, від тривалості та змісту спілкування дитини з дорослими. Змістовне спілкування базується винятково на спільній діяльності дорослого та дитини і є основою для набуття нею основних особистісних якостей. **Успішність спілкування залежить** від емоційної близькості його учасників, адекватного вибору виду та способів спільної діяльності.

Тож важливим завданням дорослих є засвоїти правила успішного залучення дітей до спільної трудової діяльності в родині та дошкільному закладі, що сприятиме вихованню в них працелюбності та ініціативності й одночасному розвитку комунікативних умінь і навичок.

Спілкування під час гри та трудової діяльності

Як свідчить історичний досвід виховання, навчання малюка основних правил спілкування з іншими людьми в процесі трудової діяльності розпочинається з раннього віку — приблизно з 15–18-ти місяців. Тобто з того часу, коли дитина опановує навички ходьби і здатна самостійно пересуватися в просторі. Руки її вивільнюються і можуть бути задіяні в корисних та водночас цікавих справах, щопропонують дорослі. Насамперед, це гра.

Ключові слова:
*трудова діяльність;
господарсько-побутова праця;
комунікативна взаємодія;
спілкування в праці;
способи заохочення до трудової
діяльності; традиції трудового
виховання; зарубіжний досвід
трудового виховання*

Правила, яких слід дотримуватися, звертаючись до малюка із проханням:

- чітко формулювати завдання
- висловлювати прохання у ввічливій формі — «Подай, будь ласка, щітку», «Будь ласка, принеси мій телефон», «Постав хлібницю на стіл, будь ласка» тощо
- дякувати дитині та демонструвати словами й усмішкою задоволення від її діяльності

Для дитини раннього віку **гра — це важлива справа**, яка може бути реалізована за умови участі в ній партнера — дорослого. За межами такого партнерства відбувається лише обстеження іграшок та маніпулювання ними. Через показ та пояснення, керівництво діяльністю дитини дорослий навчає її діяти з іграшками і спілкуватися в процесі гри.

Проте не менш успішно вміння спілкуватися з іншими людьми формується у трудовій діяльності. У ранньому віці дитина готова до виконання епізодичних доручень дорослого, потреба у яких виникає у родинному побуті, і **активно прагне «допомагати»**. Оскільки дитина вже знає назви всіх предметів, що оточують її, то на прохання дорослого легко може знайти і принести необхідне.

Способи заохочення дитини до трудової діяльності

У ранньому віці зміст спільної трудової діяльності дитини і дорослого перебуває у площині дій із самообслуговування та господарсько-побутової праці. Малюк у віці 1,5–2,5 років **готовий до виконання таких трудових дій**, як:

- *подати дорослому необхідну річ* — телефон, сумку, капці, ганчірку, книжку, іграшку тощо;
- *віднести у вказане дорослим місце невелику річ* — викинути у відро для сміття брудний памперс, поставити на місце чистий посуд для kota чи собаки, покласти в корзину брудну білизну, розвісити на батареї випрасувані ганчірочки чи носовички.

Крім того, малюк здатний допомогти дорослим під час сервірування столу, прибирання після прийому їжі, складання речей у шухлядки тощо.

Зазначимо, що шухлядки та ящики різної форми й розміру надзвичайно приваблюють дітей. Це можна використати під час організації спільної діяльності. Наприклад, запропонувати дитині разом поскладати до шухлядок необхідні в господарстві речі: носові хустинки, серветки, кришки для консервування, прищіпки для білизни, чисті шкарпетки тощо. Для зберігання іграшок ліпше використовувати неглибокі відкриті полицки, розміщені на доступній для дитини висоті.

Із віком зміст трудових доручень дитині варто ускладнювати. На кухні малюк прагне допомагати мамі. Його приваблюють побутові предмети, що розміщені тут, а також можливість діяти з різними речовинами: водою, борошном, цукром, крупами. Та насамперед дитина отримує задоволення від **забарвленої позитивними емоціями спільної діяльності з рідною людиною**.

Спочатку дитину приваблює зовнішній бік діяльності. Тож доцільно закріпити бажання дитини працювати, запропонувавши їй

особисті атрибути (фартушок, хустинку) та знаряддя праці (пластмасові чашку й миску, мірну ложечку, маленьку качалочку для розкачування тіста, формочки для випікання печива, щіточку для змазування випічки яйцем, щітку для змітання крихт зі столу, яскраву ганчірку чи губку). Надалі можна доповнити цей перелік пластмасовою терткою, соковаликою для цитрусових, яйцерізкою, пластиковим ножом і виделкою тощо.

Малюк у віці двох – трьох років на прохання мами залюбки насипатиме в миску борошно та цукор, наливатиме молоко; розкачуватиме тісто, вирізатиме та ліпитиме з нього певні фігурки; змащуватиме поверхню готових до випікання виробів із тіста збитим яйцем чи молоком; нарізатиме варені овочі, рватиме на шматочки листя салату, змішуватиме інгредієнти для салату; прикрашатиме готові страви ягодами чи зеленню; вичавлюватиме сік із м'яких ягід та цитрусових фруктів; перекладатиме у хлібницю нарізаний хліб і ставитиме її на стіл тощо. Виконуючи ці нескладні дії, дитина набуватиме досвіду комунікації та взаємодії з дорослим, а також засвоюватиме навички лічби, уміння координувати свої рухи тощо.

У процесі такої трудової діяльності малюк **засвоює одночасно і правила спілкування**, зокрема вчиться вживати в мовленні дієслова «дай», «взьми», «постав», додавати «чарівні» слова — «будь ласка», «прошу», «дякую» тощо. А ще вчиться терпляче чекати та діяти в потрібному мамі темпі. Дитину, старшу дворічного віку, можна долучати й до миття овочів, використовуючи для цього дві невеликі мисочки з теплою водою: для миття та споліскування.

Не менш активно дитина здатна допомагати й у прибиранні на кухні. Для цього після прийому їжі звільніть тарілки від її залишків, покладіть їх у глибоку миску і замочіть у мильному розчині. Дайте дитині губку й покажіть, як правильно мити посуд. Попросіть малюка передавати вам по одній кожну з вимитих ним тарілок та мийте їх під струменем води. За кожну подану вам тарілку дякуйте, мотивуючи дитину до подальших дій та підтримуючи її зусилля. Коли миска в дитини стане порожньою, вилийте воду та покажіть, як мильною

губкою треба помити саму миску, а потім перегорнути її і поставити сушитися на чистий рушник. Добре, якщо це буде завжди той самий рушник з яскравим малюнком. Тоді розстелення його на столі буде своєрідним сигналом дитині про завершення роботи з водою. Закінчивши роботу на кухні, запропонуйте дитині обтерти руки чистим рушником та змастити їх кремом. Цей етап має бути цікавим і очікуваним для дитини, тож супроводжуйте його ніжним масажем долоньок і пальчиків, іграми на кшталт «Дякую пальчикам», «Сорока-ворона», «Пальчику, пальчику, де ти був?», «Ладки-ладусі» тощо. Такі ігри дадуть змогу переключити увагу дитини і відволікти її від бажання побовтатися у воді.

Спільна праця дитини й дорослого як засіб досягнення найліпших результатів

Дитину, старшу за два з половиною роки, доцільно залучати до прибирання у кімнатах та передпокої, доручаючи їй витирання пилу з підвіконь, батарей, полицок. Проте **дорослі мають пам'ятати**, що в цьому віці дитина не може якісно виконати запропоновану їй роботу самостійно. Головним для неї є емоційне й словесне спілкування з дорослим, у процесі якого і відбувається формування початкових трудових умінь.

Неправильною є ситуація, коли мама доручає дитині витирати пил з батарей, а сама в цей час пилює килим. Натомість доречно спільно з дитиною спочатку витерти пил із підвіконня (мама — з одного боку, дитина — з другого), відтак разом помилуватися його чистотою і лише потім перейти до миття батарей, полицок, підлоги тощо.

Кожен результат дитячої діяльності потрібно оцінювати. Там, де малюк не в змозі допомогти, **дозвольте йому робити все разом з вами**: просто тримайте його руки на пилюсочі чи вінику, а коли дитина стомиться, запропонуйте їй сидіти на дивані й показувати вам, де ще лишився бруд. Останній штрих у прибиранні має зробити дитина: розстелити мереживну серветку на столі, поставити на неї декоративну вазу, поправити покривало, красиво розмістити іграшки, постелити чистий килимок у передпокої тощо.

Ліпше навчати дитину, ніж занадто оберегати

Дитина, якій виповнилося три і більше років, як правило, володіє більшістю навичок із самообслуговування та доволі вправна в господарсько-побутовій праці. У дошкільному закладі — школі Марії Монтесоррі у Парижі ми спостерігали картину, коли трирічні діти вільно оперували ножем і виделкою, приймаючи їжу, самостійно готували яблучне пюре за допомогою металевої тертки, наливали воду в склянку з маленького скляного графина. У дошкільних закладах України такого досвід у дітей майже немає.

Піклуючись про безпеку дітей, вихователі й батьки побоюються давати їм для повсякденного користування гострі металеві та крихкі скляні речі. Проте страх ніколи не давав позитивних результатів у вихованні. Тож, на нашу думку, настав час переглянути вимоги до рівня сформованості культурно-гігієнічних навичок сучасних дітей та їхніх умінь із самообслуговування й господарсько-побутової праці.

Треба припинити боятися та почати навчати дітей, яким виповнилося 2,5–3 роки, користуватися ножем і виделкою під час прийому їжі. Звичайно, за величиною та формою столові прибори мають відповідати віку дитини — бути невеликими, легкими, мати заокруглені кінчики. Виконуючи доручення дорослого, дитина може самостійно як сервірувати стіл, так і мити свої столові прибори та складати їх на місце в кухонній шухляді.

Зарубіжний досвід залучення дітей до праці

Традиційно в дошкільних навчальних закладах України доручення як форму організації праці дітей використовують, починаючи з трирічного віку дитини. З огляду на швидкий темп розвитку сучасних дітей, вважаємо, що це запізно.

У розвинених країнах Європи, Сходу та у США сьогодні спостерігаємо посилення включеності дітей у життя родини й освітніх закладів через організацію їхньої спільної трудової діяльності з дорослими **на засадах довіри та врахування потреб кожного**.

Із часів освоєння дикого Заходу громадяни Америки зуміли виробити в собі **унікальний набір якостей**, завдяки яким їх можна впізнати в будь-якій країні світу. Це розкутість, уміння без паніки виходити зі скрутних ситуацій та відчуття повної внутрішньої свободи при підкресленій політкоректності та законослухняності. Основи подібного менталітету закладаються з ранніх років. А чинниками, що впливають на його формування, є неформальність виховних впливів і наголос на практичних вміннях і навичках у процесі виховання дітей.

Досвід американців

Курс на прагматизм, іноді на шкоду теоретичним знанням, обумовлений самим американським менталітетом. Збоку ставлення дорослих до засвоєння дітьми знань у США, особливо на ранніх етапах навчання (дитячий садок, підготовчі класи), може здатися недостатньо серйозним і навіть поверхневим. У частині теорії, напевно, так воно і є. Проте не можна заперечити помітну неозброєним оком самостійність і впевненість у собі маленьких американців. А формуванню цих рис сприяють саме практичні навички взаємодії з людьми та навколишнім світом.

У американських родинах **практикують раннє залучення** дітей до таких видів праці, як прибирання іграшок і дитячої кімнати, догляд за квітами та газоном, домашніми тваринами, підготовка до пікніка, виготовлення подарунків для близьких власноруч, самостійне приготування бутербродів тощо.

Діти дошкільного віку **вільно і вправно користуються побутовими приладами**: мікрохвильовою піччю, міксером, пилососом тощо. Батьки навчають їх цього в природньому режимі родинної взаємодії у побуті, супроводжуючи її бесідами з докладним поясненням і багаторазовим вправлянням дитини в умінні користуватися столовими приборами та приладами, що використовують у господарстві. У вихованні дітей американці застосовують і **метод покарання**, але з детальним поясненням його мотивів.

Досвід японців

У Японії дітей раннього віку, як правило, **виховують удома**. Якщо ж дитину віддають до дошкільного закладу, то вихователі намагаються врахувати індивідуальні потреби й особливості кожної дитини.

Співвідношення кількості вихователів до кількості дітей у японських дитячих садках таке:

- у групах для дітей першого року життя — один до трьох;
- для дітей від одного до трьох років — один до шести;
- для дітей, старших за три роки — один до двадцяти.

Починаючи з дворічного віку, малюків залучають до різних видів мистецтва, насамперед співів і музики, а також — до **прикладної діяльності**. Дітей навчають малювання, аплікації, оригамі та ояторі — плетіння візерунків та вузликів з натягнутого на пальці тоненького шнурочка. Такі заняття сприяють розвитку дрібної моторики пальців рук, а це тісно корелює з розвитком інтелекту й мовлення дитини.

Згідно з психологічними дослідженнями, два роки — віковий етап, коли в дитини формуються основні рухові навички й мовлення. Тож дорослі, залучаючи дітей до різних видів діяльності, створюють умо-

ви для їхнього розвитку. При цьому малюків навчають **не лише діяти з матеріалами, а й прибирати за собою** після занять, тобто формують початкові трудові вміння.

Мета виховання трирічних дітей полягає у формуванні в них уявлень про обов'язки та їх розподіл між членами груп людей через різні ігрові ситуації, що моделюють ситуації життя в родині й суспільстві. Так, у дошкільному закладі японські діти самостійно готуються до прийому їжі: миють руки, дістають серветки й розставляють чашки, відкривають принесені з дому коробочки з їжею. Після завершення трапези діти самостійно прибирають за собою: складають свою серветку, кладуть у коробку палички, а коробку загортають у принесений з дому рушничок. Це їхній обов'язок, як і вміння впорядковувати свій одяг, тримати в порядку особисті речі, допомагати старшим і виявляти до них пошану.

До трудової діяльності малюків у Японії залучають і під час **підготовки до традиційних народних свят** — діти готують подарунки для гостей, допомагають прикрашати приміщення, вивчають пісні, танці тощо. Створені вироби — малюнки, оригамі та аплікації — вони дарують рідним чи виставляють на своєрідному «ярмарку» і продають усім охочим.

Японських дітей дорослі обов'язково залучають до участі у **створенні затишку й краси** в приміщенні: вони вирощують і оранжують квіти, конструюють, виготовляють панно й гобелени тощо.

Головним у всіх видах діяльності є спілкування дорослого з дітьми: розповіді і пояснення, показ зразка поведінки і способу дій. Отримані комунікативні вміння діти переносять на інші ситуації, застосовують у спілкуванні з іншими людьми. Ввічливість, толерантність, витримка, вміння прийти на допомогу — усі ці якості демонструють дитині дорослі.

У Франції більшість дітей, починаючи з дво-трирічного віку, відвідують так звані **«материнські школи»** (*ecoles maternelles*), або дитячі садки, у яких педагоги й психологи протягом трьох-чотирьох років готують їх до школи. Головною формою занять у цих закладах є гра. В іграх дітей навчають вибудовувати стосунки з іншими дітьми, розвивають соціальні, поведінкові та інтелектуальні навички, необхідні для формування вміння жити в сучасному суспільстві.

Досвід французів

комплектуюємо методичний кабінет

Цікавим є той факт, що в груповому приміщенні міститься достатня кількість іграшок, але кожна з них представлена в одичному екземплярі. Як ми знаємо, в українських дошкільних закладах, у молодших групах, рекомендовано мати по декілька екземплярів однієї іграшки для того, щоб у дітей не виникало сварок, коли хтось із них забажає взяти іграшку, якою наразі грається інша дитина. У французьких дошкільних закладах ми не спостерігали в дітей бажання забрати іграшку в іншого. Адаже педагоги завжди перебували поряд і пропонували дитині інші види ігор та інші іграшки або ж інший вид діяльності: малювання, ліплення, господарсько-побутову чи ручну працю. Педагоги пояснили нам: те, що знаходиться в руках іншої людини, не може бути джерелом бажання. **Бажати чужого не можна** — і це зрозуміло навіть малюкам трирічного віку.

Навколишній простір широкий і відкритий для цікавих видів самостійної діяльності. Допомогти дитині побачити це і зорієнтуватися в освітньому середовищі — завдання і обов'язок педагога. В арсеналі французьких вихователів є багато цікавих дидактичних, ігрових матеріалів для занять і самостійної діяльності дітей, що полегшує роботу педагога.

У материнських школах Франції в ролі дієвого засобу для розвитку комунікативних умінь дітей широко застосовують **працю в поєднанні з грою, експериментуванням, зображувальною діяльністю**. У роботі з дітьми чотирьох – п'яти років використовують доволі складні види ручної праці: малювання на тканині, створення вітражів, виготовлення декорацій для інсценізацій тощо. У таких видах діяльності педагоги націлені на розвиток дитячої ініціативності та самостійності як її складової.

Започаткування нових традицій як стимулу для спільної праці

В українській культурі дітей змалечку привчали до праці в природі: збирання врожаю, догляду за тваринами та рослинами. В умовах урбанізації ми **потроху втрачаємо народні традиції виховання**, не створюючи нових, що мали б їх замінити. Оскільки щоденний життєвий простір маленької дитини нині обмежений площею квартири, двору чи приміщення дошкільного навчального закладу, то, вочевидь, і традиції сучасного виховання мають зароджуватися і зміцнюватися саме тут.

У родині традиції, як правило, створює батько, а зберігає і передає їх дітям мати. Хоча можливі й інші варіанти. Та, як не склалося б, сучасні батьки мають поміркувати над цим.

Можливо, це буде традиція спільного вихідного дня для родини чи генерального прибирання, що завершуватиметься святковим чаюванням з тортом чи тістечками. **Традицією може стати** також відвідування бабусі й дідуся щоп'ятниці, особливості святкування днів народження кожного з членів родини (наприклад, підготовка вистави власними силами для іменинника), вечірні читання вголос для всієї родини чи ігри-змагання.

Родинні традиції

Традиції в дитячому садку

Успішність використання сімейних традицій залежить від постійності у їх дотриманні та насичення їх позитивними емоціями.

У кожному дошкільному закладі також мають бути, і в більшості з них існують, свої виховні традиції. До них доцільно додати й традиції, побудовані на вихованні дошкільників у праці.

Такими традиціями в дитячому садку можуть бути: вигонка/вирощування квітів до 8 Березня, спільне з вихователем приготування дітьми торта з печива та різноколірного желе до іншого свята (уявіть лишень, яким великим і яскравим він може бути!), створення літніх (із квітів) і зимових (із кольорових крижинок) клумб чи рабатов на ділянці дошкільного закладу, виготовлення подарунків власноруч для працівників дитячого садка на Новий рік чи Великдень тощо.

У процесі спільної трудової діяльності дорослого й дітей без напруження вдається розв'язувати численні завдання виховання й навчання дошкільників.

Роль трудової діяльності в процесі соціалізації дітей

У сімейному колі дитина одержує перші уроки й засвоює перші вміння спілкування з оточенням. Це, зокрема, вміння слухати співрозмовника не перебиваючи; слухатися старших з першого разу; говорити за потреби і у справі; відчувати настрій людини і враховувати його у спілкуванні; говорити неголосно й у середньому темпі; використовувати «чарівні» слова під час спілкування; надавати посильну допомогу за власним бажанням тощо.

Вміння, сформовані в родинному колі, діти **переносять на спілкування з людьми, які їх оточують**, — сусідами, знайомими, дітьми й вихователями в дошкільному закладі. І в такому спілкуванні ми з легкістю можемо оцінити лексику, стиль і змістове наповнення спілкування в родині. Досвід свідчить, що діти, яких батьки залучали до посильної праці в сімейному колі, як правило, значно впевненіші в собі, самостійні, вправні, у них ліпше розвинене мовлення й комунікативно-мовленнєві вміння. Такі діти користуються повагою серед однолітків і стають лідерами в колективі.

Отже, спільна трудова діяльність дорослого й дитини є ефективним засобом розвитку мовленнєво-комунікативних умінь дітей. Процес навчання й спілкування протікає в праці легко й невимушено, оскільки природньо супроводжує цікаву та значущу для дитини діяльність, де багаторазово повторюються слова й звороти, шліфується форма і стиль спілкування. У спільній діяльності дорослі демонструють дитині зразки спілкування, які потім вона переносить у спілкування з іншими людьми. Дбаючи про успішність соціалізації дітей, ми маємо використовувати як зарубіжний, так і вітчизняний досвід виховання дошкільників у праці.